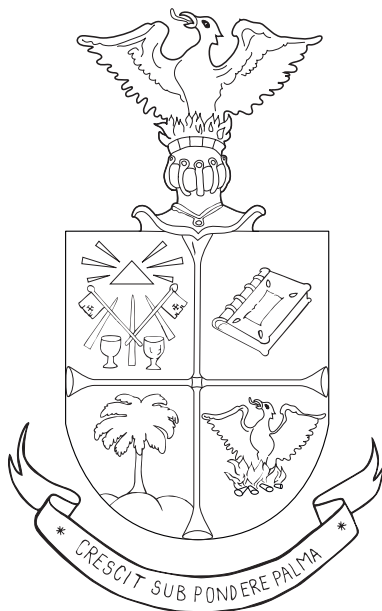

Glossa Iuridica

X. évfolyam, 3. szám

Tematikus szám

Szükség van-e Magyarországon jogi-igazgatási szaknyelvújításra?

Budapest, 2023

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

Patrocinium Kiadó

SZERKESZTŐBIZOTTSÁGI ELNÖK:

Miskolczi Bodnár Péter

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:

Antalóczy Péter, Birher Nándor, Bónis Péter, Böcskei Elvira, Bruhács János, Csáki-Hatalovics Gyula, Cservák Csaba, Czine Ágnes, Dobrocsi Szilvia, Domokos Andrea, Homicskó Árpád Olivér, Jakab Éva, Köbel Szilvia, Kukorelli István, Kun Attila, Liviu Radu, Manzinger Krisztián, Miskolczi Bodnár Péter, Móré Sándor, Osztoivits András, Pulay Gyula, Rixer Ádám, Erik Stenpien, Stipta István, Szabó Imre, Szabó Zsolt, Szalma József, Szuchy Róbert, Tamás András, Tóth András, Tóth J. Zoltán, Törő Csaba Attila, Trócsányi László, Udvary Sándor

FŐSZERKESZTŐ:

Rixer Ádám

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTESEK:

Homicskó Árpád Olivér, Szuchy Róbert, Udvary Sándor

SZERKESZTŐK:

Boóc Ádám, Cservák Csaba, Domokos Andrea, Stipta István

E SZÁM SZERKESZTŐI:

FÓRIS ÁGOTA, SÓLYOM RÉKA

ISSN 2064-6887

A tanulmányok és a lapszám elkészítését a Lőrincz Lajos Közjogi Kutatóműhely „Szükség van-e Magyarországon jogi-igazgatási szaknyelvújításra? Jogi-igazgatási terminológiastratégia kialakítása” című pályázata keretében a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara támogatta.

Kiadja

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara

Felelős kiadó: Prof. Dr. Miskolczi Bodnár Péter, dékán

valamint

Patrocinium Kiadó

Felelős kiadó: Hegedűs Botond László, ügyvezető

MAGYARORSZÁG ALAPTÖRVÉNYÉNEK METAFORIKUS TERMINUSAI – KOGNITÍV NYELVÉSZETI ELEMZÉS

SÓLYOM RÉKA
egyetemi docens (KRE BTK)

Absztrakt

A tanulmány Magyarország Alaptörvényének szövegében vizsgálja a metaforikusság megjelenését kognitív nyelvészeti keretben. A téma indokoltságát a jogi-igazgatási terminológiastratégiai megközelítés adja: a jogi szakszöveg metaforáinak tanulmányozása nemcsak a szövegben megjelenő metaforáknak a koherenciát és a megértést szervező funkcióját mutatja be, hanem segíthet megérteni az adott szakterület nyelvhasználatában történő változásokat, aktuális kérdéseket, jövőbeli teendőket is. A tanulmány a jogi szaknyelvi kommunikáció nyelvészeti szempontú jellemzése után részletesen, példákkal bemutatja és jellemzi azokat a prototipikus fogalmi metaforákat forrástartományuk szerinti bontásban, amelyek az Alaptörvény szövegében megtalálhatók.

Kulcsszavak: Alaptörvény, forrástartomány, kognitív nyelvészet, metafora, terminológiastratégia

METAPHORICAL TERMS IN THE FUNDAMENTAL LAW OF HUNGARY – A COGNITIVE
LINGUISTIC ANALYSIS

Abstract

By employing a cognitive linguistic frame, this paper focuses on the metaphorical features in the text of the Fundamental Law of Hungary. The topic is triggered by the viewpoint of terminology strategy: on the one hand, the analysis of metaphors in legal technical texts shows the functions of metaphors in coherence and organising understanding; on the other hand, the analysis can help understand the changes, actual questions, and future tasks in the field of legal language use. After focusing on the characteristics of the specialised language of law, examples are going to be shown with examples for the prototypical metaphors in the text analysed. Conceptual metaphors

are analysed according to their source domains, which can be found in the text of the Fundamental Law of Hungary.

Keywords: Fundamental Law of Hungary, source domain, cognitive linguistics, metaphor, terminology strategy

1. Bevezetés

A tanulmány Magyarország Alaptörvényének szövegében elemzi a *fogalmi metaforák*, illetve a fogalmi metaforákhoz kapcsolódó *metaforikus kifejezések* megjelenését, arányát és típusait. A kutatás indokoltságát jelzi, hogy a szaknyelvi szemantikai elemzések más szaknyelvek esetében is gyümölcsözőnek bizonyultak: segítségükkel feltárhatók azok a tendenciák, tulajdonságok az adott szakterület nyelvhasználatában, amelyek a szövegkohéziót, a szövegek megértését és szakszövegek terminusait jellemzik.

A kutatás elméleti keretét a *kognitív szemantika* adja: a szerző korábbi, más szaknyelvi szövegeken végzett elemzése során bebizonyosodott, hogy ebben a nyelvhasználók tapasztalatait, értelmezési stratégiáit figyelembe vevő elméleti keretben jól elemezhetőek a szaknyelvi metaforák és metaforikus kifejezések.¹ A jelen tanulmányban bemutatásra kerülő elemzések azon túl, hogy számba veszik és jellemzik az Alaptörvényben található fogalmi metaforákat, a hozzájuk kapcsolódó metaforikus kifejezéseket, illetve azokat a prototipikus forrástartományokat, amelyek megjelennek bennük, hozzájárulhatnak egy jogi-igazgatási terminológiastratégia kialakításához is, hiszen nyelvészeti szempontból, nyelvészeti eszközökkel mutatnak rá a szakszövegben érvényesülő egyik fontos jelentésszervező elvre, a metaforikusságra.

2. Szaknyelvi nyelvhasználat és terminusalkotás

A *terminusalkotás* olyan természetes és szükséges folyamat, amely az európai nyelvekben a nemzeti nyelvek szakszókincsének bővítése és rendszerezése iránti igény következtében más-más időpontokban és módokon jelent meg

1 Vö. SÓLYOM Réka: *Szaknyelvi szemantika. Funkcionális kognitív elemzések*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, 2020, illetve SÓLYOM Réka: *Metaforák a minőségügy magyar–angol terminusaiban. Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények*, 2022, 15 (3), 137–147. https://matarka.hu/koz/ISSN_1788-9979/vol_15_no_3_2022/ISSN_1788-9979_vol_15_no_3_2022_137-147.pdf

– mutat rá Fóris Ágota.² A magyar nyelv történetében a nyelvújítás időszaka, a 18–19. századi szóalkotások és szakszótárak megjelenése volt különösen fontos periódus. Bár a szaknyelvi neologizmusokkal szemben megfigyelhetők az olyan elvárások, mint például a szabatosság, az egyértelműség vagy a magyarosság, tény, hogy ezek a követelmények a valóságban nem mindig teljesülhetnek.³ A felgyorsult szaknyelvi bővülésről és az új fogalmak gyors terjedéséről tett megjegyzések ugyanakkor egybevágóan azoknak a terminológiai munkáknak a megállapításaival, amelyek hangsúlyozzák *a kreativitás fontosságát* a szaknyelvi terminusalkotásban is.⁴

A szaknyelvek történetének tárgyalása során Kiss Jenő több más szempont között kiemeli az alábbi három jellemzőt:⁵ a szaknyelvek bővülése rendkívüli mértékben felgyorsult; a modern információs társadalmakra jellemző az új fogalmak gyors és tömeges elterjedése; a globalizációnak köszönhetően általánosan jellemző a nemzetközi méretű szaknyelvi szabványosítás.⁶

A szakszókincs árnyalt felosztását mutatja be Baker⁷ alapján Kurtán Zsuzsa.⁸ E szerint a felosztás szerint vannak a szaknyelvekben olyan általános fogalmak, amelyek minden diszciplínában megtalálhatóak. Megjelenhetnek továbbá köznyelvi elemek, amelyek specifikus jelentéssel bírnak egy vagy több diszciplínában. Vannak továbbá olyan specifikus elemek, amelyek különböző jelentésre tesznek szert különböző diszciplínákban, valamint olyan általános elemek, amelyeknek korlátozott (szűkített) jelentése van különböző

- 2 FÓRIS Ágota: A szaknyelvkutatás modelljei és módszerei: szociolingvisztikai megközelítés. *Magyar Nyelv*, 2010, 106 (4), 426.
- 3 FÓRIS i. m. 424–439; SÓLYOM (2020) i. m. 22–23.
- 4 SÓLYOM, Réka: *Semantics of a technical language in Hungarian: Metaphors and metonymies in the terms of quality assurance*. In: CIGAN, Vesna – KRAKIC, Ana-Marija – OMRČEN, Darija (eds.): IV. International Conference From Theory To Practice In Language For Specific Purposes. Conference Proceedings. Zagreb, Association of LSP Teachers at Higher Education Institutions, 2019, 301–310., illetve TEMMERMAN, Rita – VAN CAMPENHOUDT, Marc: *Introduction*. In: TEMMERMAN, Rita – VAN CAMPENHOUDT, Marc (eds.): *Dynamics and Terminology. An Interdisciplinary Perspective on Monolingual and Multilingual Culture-Bound Communication*. Amsterdam, Philadelphia, John Benjamins, 2014, 1–13.
- 5 KISS Jenő: *A szaknyelvek történetéből*. In: KISS Jenő – PUSZTAI Ferenc (szerk.): *A magyar nyelvtörténet kézikönyve*. Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2018, 350–351.; SÓLYOM (2020) i. m. 22.
- 6 Vö. FÓRIS Ágota – BÖLCSKEI Andrea (szerk.): *A szabványosítás fordítási és terminológiai vonatkozásai*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, 2019.
- 7 BAKER, Mona: Sub-technical vocabulary and the ESP teacher: an analysis of some rhetorical items in medical journal articles. *Reading in a Foreign Language*, 1988, 4 (2), 91–105.
- 8 KURTÁN Zsuzsa: *Szakmai nyelvhasználat*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2003, 157.

diszciplínákban. Feltűnhetnek olyan általános elemek is, amelyeket más, hasonló szóknál gyakrabban használnak műszaki folyamatok, funkciók leírására, magyarázatára – ezek elsősorban tudományos kutatások terminusaira jellemzőek. Vannak végül olyan, szintén elsősorban tudományos kutatásokban előforduló elemek, amelyek a beszélő szándékait vagy a közléssel kapcsolatos értékelését fejezik ki.

3. A jogi szaknyelv a kommunikációs folyamatban

Nyelvészeti szempontból kiemelendő, hogy *a jog és nyelv irányzat* mint önálló kutatási és tudományterület az 1970-es évektől jelentkezik az angolszász szakirodalomban – mutat rá Vinnai Edina.⁹ A korábbi időszakról elmondható, hogy jog és nyelv egymáshoz való viszonyát a jogtudomány eszköz jellegűnek, míg a nyelvtudomány technikai jellegűnek látta.¹⁰ A jogi nyelvet sokáig kizárólag szaknyelvi megközelítésből, mint a szaknyelvek egyikét tanulmányozták, „(...) és csak később, a nyelv kommunikációs célokra való felhasználásának kutatásával került előtérbe a nyelvhasználat bizonyos jogi kontextusokban való vizsgálata, és kezdődtek meg a szociolingvisztikai és pragmatikai kutatások”.¹¹ A wittgensteini nyelvfiziológiai fordulat után azonban a szociolingvisztika, a pragmatika és a pszicholingvisztika, a beszédaktus-elmélet, a konverzációanalízis, valamint a kommunikatívkompetencia-kutatás is foglalkozni kezdett jog és nyelv kapcsolatával. Az e témakörbe tartozó kutatások virágkorukat az 1990-es évek elejétől élték.¹² Később, az ezredfordulót követő években publikált kutatásokra jellemző, hogy jog és nyelv kapcsolatát közelebb kívánják hozni a gyakorlathoz, ilyen módon alkalmazott tudományként igyekeznek felhasználni a módszereket és az eredményeket az igazságszolgáltatásban.¹³

A jogi fogalmak és a jogi norma témakörei, megfogalmazási módjai, illetve nyelvezete *mind a jogtudomány, mind a nyelvtudomány kutatási területéhez tartoznak*;¹⁴ mint Dobos Csilla rámutat: „(...) a jog és a nyelv között rendkívül

9 VINNAI Edina: *A „jog és nyelv” kutatások*. In: SZABÓ Miklós (szerk.): *Nyelvében a jog. Nyelvhasználat a jogi eljárásban*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2010, 65.

10 VINNAI i. m. 65–66.

11 VINNAI Edina: *Jog és nyelv határán. A jogi nyelvhasználat nemzetközi és hazai kutatása*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2017, 136.

12 VINNAI (2010) i. m. 66, 73.

13 VINNAI (2010) i. m. 79.

14 OLIVECRONA, Karl: *A jogi nyelv és a valóság* (ford. SZABÓ Miklós – Zódi Zsolt). In: SZABÓ Miklós – VARGA Csaba (szerk.): *Jog és nyelv*. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2000 [1962], 153–185; SZABÓ Miklós: *Szó szerint... A jog és a nyelv interferenciájáról*.

szoros az összefüggés”.¹⁵ Elmondható továbbá, hogy a nyelvi forma egyaránt alkalmas a jogi gondolat általános és egyedi tartalmának hordozására.¹⁶

A jelen tanulmány a jogi nyelvhasználatban elemzi a megjelenő fogalmi metaforákat, kimondottan egy magyar nyelvű forrásra: Magyarország Alaptörvényének szövegére koncentrálna. A jogi nyelv mint szaknyelv nyelvészeti szempontú tanulmányozása fontos és időszerű kérdés, különösen azért, mert ilyen szempontú: kognitív szemantikai keretben végzett metaforakutatás a jogi szövegekben kevés van Magyarországon, magyar nyelven. A téma fontosságát, aktualitását Karl Olivecrona már az 1960-as években megfogalmazta, amikor a jogi nyelv és a valóság kapcsolatáról a következőképpen írt: „Amikor ezt a nyelvet használjuk, úgy tűnik, mintha az empirikus világhoz képest egy másik valóságba kerülnénk. Ez azonban a legcsekélyebb mértékben sem zavarja a jogászokat, de a hétköznapi embereket sem. Jogi ügyekben a lehető legtermészetesebbnek tűnik, hogy úgy beszéljünk, ahogy beszélünk. A rendelkezésünkre álló nyelvet használjuk gyakorlati ténykedésünk során, mégpedig nyilvánvaló sikerrel. (...) Egyszóval senki sem nyugtalanítja magát azzal a kérdéssel, hogy mi a viszony a jogi nyelv és a valóság között. (...) A teoretikus azonban más helyzetben van. Ő késztetést érez, hogy megkérdezze: miről is van itt szó?”.¹⁷

4. Metaforák a szaknyelvi nyelvhasználatban; a kognitív metaforaelmélet alkalmazásának indokoltsága, lehetőségei

A kutatás ezen pontján érdemes tisztázni, meghatározni *a metaforakutatás relevanciáját, hasznát a szaknyelvi nyelvhasználatban*, különös tekintettel a kognitív metaforaelmélet alkalmazásából fakadó előnyökre, haszonra. Szaknyelvi metaforakutatással a magyar nyelvben több nyelvészeti munka foglalkozott az elmúlt évtizedekben; a kognitív metaforaelmélet alapján történő gyűjtésre, rendszerezésre és elemzésre I. például Kabán 2001 szakszótárakon végzett elemzéseit,¹⁸ Temmerman vizsgálatát a természettudo-

In: SZABÓ Miklós – VARGA Csaba (szerk.): *Jog és nyelv. Jog és nyelv*. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2000, 1–47, idézi DOBOS Csilla: *Jogi szaknyelv és szakmai kommunikáció*. In: DOBOS Csilla (szerk.): *Szaknyelvi kommunikáció*. Miskolc – Budapest, Miskolci Egyetem – Tinta Könyvkiadó, 2010, 257.

15 DOBOS i. m. 257.

16 DOBOS i. m. 257.

17 OLIVECRONA i. m. 154.

18 KABÁN Annamária: *Metaforák a tudományos nyelvben*. In: KEMÉNY Gábor (szerk.): *A metafora grammatikája és stilsztikája*. Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2001, 126–130.

mányos metaforákkal kapcsolatban,¹⁹ Ureña Gómez-Moreno–Faber–Buendía 2013 és 2022 fogalmi integrációhoz kapcsolódó kutatásait a tengerbiológia és a szaknyelvi diskurzuselemzésben,²⁰ vagy Sóllyom 2020-nak a minőségmenedzsment szaknyelvén – azon belül is az előállításhoz és értékesítéshez kapcsolódó magyar nyelvű szakszövegek vonatkozó terminusain – végzett szemantikai elemzéseit.²¹

A szaknyelvi nyelvhasználat szemantikájával kapcsolatban Rita Temmerman is kiemeli: a metafora- és metonímiahasználat a szaknyelvi kommunikációban nemhogy felesleges, hanem ellenkezőleg: *elősegítheti a megértési folyamatokat*.²² A szaknyelvi metaforákkal kapcsolatban pedig Kegyesné Szekeres Erika kiemeli: „(...) általánosan használatos metaforákról, metaforikus jellegű állandósult szókapcsolatokról van szó, nem pedig egyedi, egyéni alkotásokról, mint a költészetben. A metafora használata konvención alapul, mivel a szaknyelvi metafora általában szaknyelvi fogalmakat takar, tehát érthetősége kevésbé függ a szövegkörnyezettől, a beszédhelyzettől. Ebből az a következtetés vonható le, hogy jelentése állandóbb, időtállóbb, mint irodalmi társaié”.²³

A jelen elemzések elméleti alapját a kognitív metaforaelmélet, elsősorban a Lakoff–Johnson nevéhez köthető fogalmimetafora-elmélet adja.²⁴ Ennek az elméleti keretnek az alkalmazására metaforaelemzések esetében magyar nyelven is számos elemzés olvasható, és részletes bemutatása megtalálható például Kövecses Zoltán, Kövecses Zoltán és Benczes Réka, illetve Tolcsvai Nagy Gábor munkáiban.²⁵

19 TEMMERMAN, Rita: Les métaphores dans les sciences de la vie et le situé socioculturel. *Cahiers du Rifal*, 2007, 26, 72–82.

20 UREÑA GÓMEZ-MORENO, José Manuel – FABER, Pamela – BUENDÍA, Miriam: Frame Blending in Specialized Language: Harmful Algal Bloom. *Terminology* 2013, 19 (2), 175–201., UREÑA GÓMEZ-MORENO, José Manuel – RUIZ DE MENDOZA, Francisco: *Conceptual metaphors in terminology and specialised language discourse*. In: FABER, Pamela – L'HOMME, Marie-Claude (eds.): *Theoretical Perspectives on Terminology. Explaining terms, concepts and specialized knowledge*. Amsterdam, John Benjamins, 2022, 377–396.

21 SÓLYOM (2020) i. m.

22 TEMMERMAN, Rita: *Metaphorical Models and the Translation of Scientific Texts*. *Linguística Antverpiensia*, 2002, 1, 211.

23 KEGYESNÉ Szekeres Erika: *Metaforahasználat a szaknyelvekben*. In: KEMÉNY Gábor (szerk.): *A metafora grammatikája és stilisztikája*. Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2001, 135.

24 LAKOFF, George – JOHNSON, Mark: *Metaphors We Live By*. Chicago – London, The University of Chicago Press, 1980.

25 KÖVECSES Zoltán: *A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*.

Lakoff és Johnson az 1980-ban megjelent *Metaphors We Live By* című könyvükben leszögezik: (1) a metafora elsősorban a fogalmak, és nem a szavak jellemző tulajdonsága; (2) a metafora funkciója az, hogy segítse bizonyos fogalmak megértését, és ne csupán művészi vagy esztétikai célokat szolgáljon; (3) a metafora nem egy fölösleges (...) díszítőeszköz, hanem az emberi gondolkodásnak és megértésnek elengedhetetlen kelléke.²⁶ „A kognitív nyelvészet szerint a metafora egyszerre nyelvi, fogalmi, társadalmi és kulturális, testi és idegi jelenség. A metafora két olyan fogalmi keret közötti megfelelések rendszere, ahol a két fogalmi keret a fogalmi rendszerünk két különböző (»távoli«) területéről származik. A megfelelések (leképezések) azért alakulhatnak ki, mert a két keret hasonló struktúrával bír, vagy a keretek – testi tapasztalataink során – szoros korrelációt mutatnak egymással” – foglalja össze a fogalmi metaforák legfontosabb jellemzőit a Kövecses–Benczes-féle *Kognitív nyelvészet* című könyv.²⁷ A metafora esetében tehát egy fogalomhoz tartozó kifejezéseket egy másik fogalmi tartományhoz tartozó kifejezésekkel magyarázunk.²⁸ A metafora ilyen módon a kognitív elméleti keretben két fogalmi tartomány közötti megfelelés, leképezés eredményeképpen jön létre. Azt a fogalmi tartományt, ahonnan a metaforikus kifejezéseket merítjük, forrástartománynak, azt az elvontabb, nehezebben konceptualizálható tartományt pedig, amelynek a tartalmát a forrástartomány kifejezéseinek a segítségével magyarázzuk meg, céltartománynak nevezzük. Gyakori forrástartománynak számítanak például az EMBERI TEST, EGÉSZSÉG ÉS BETEGSÉG, ÁLLATOK, NÖVÉNYEK, ÉPÜLETEK ÉS ÉPÍTKEZÉS, GÉPEK ÉS ESZKÖZÖK, SPORT ÉS JÁTÉKOK, PÉNZ ÉS ÜZLET, FŐZÉS ÉS ÉTELEK, HIDEG ÉS MELEG, VILÁGOSSÁG ÉS SÖTÉTSÉG, ERŐK, MOZGÁS ÉS IRÁNYOK.²⁹ Fontos megjegyezni, hogy az úgynevezett leképezés (tehát a két tartomány közötti megfeleltetések rendszere) a forrás- és a céltartomány között mindig részleges, soha nem valósul meg teljes mértékben, viszont minél több jól „működő” metaforikus kifejezés tartozik egy fogalmi metaforához, annál kevesebb üresen maradó terület, „lyuk” marad a szerkezetben, és ilyen

Budapest, Typotex Kiadó, 2005; KÖVECSES Zoltán – BENCZES Réka: *Kognitív nyelvészet*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2010; TOLCSVAI NAGY Gábor: *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*. Budapest, Osiris Kiadó, 2013, 208–227.

26 idézi KÖVECSES i. m. 14.

27 KÖVECSES–BENCZES i. m. 93.

28 LAKOFF–JOHNSON i. m. 52.

29 KÖVECSES i. m. 31–36. A fogalmi metaforák jelölése a kognitív nyelvészeti szakirodalomban egységesen kiskapitális betűtípussal történik (pl. AZ ÉLET UTAZÁS, AZ ELMÉLETEK ÉPÜLETEK).

módon annál jobban fog működni, annál frappánsabb, annál teljesebb lesz a fogalmi metafora az adott kontextusban.

5. Magyarország Alaptörvényének metaforái – áttekintés és a rendszerezés elvei

A jelen kutatás korpuszát, a metaforaelemzések alapjául szolgáló szöveget Magyarország Alaptörvényének szövege adja. A kutatás hipotézise – a szerző korábbi, szaknyelvi szövegeken végzett hasonló szemantikai elemzése alapján – az volt, hogy várhatóan az Alaptörvény szövegében is *releváns mennyiségben megtalálhatóak és számszerűen kimutathatóak* lesznek olyan fogalmi metaforák, amelyekhez nagyobb mennyiségben kapcsolódnak metaforikus kifejezések a szövegben, és amelyek kigyűjtésének és rendszerezésének, csoportosításának segítségével meghatározhatóvá válnak bizonyos prototipikus alkategóriák a metaforákon belül. Ez a jellemző, illetve munkamódszer gyümölcsözőnek bizonyult a minőségügyi szaknyelv terminusainak gyűjtése során is.³⁰

Az Alaptörvény szövegének tanulmányozására a következőképpen került sor 2023 február–március hónapjában: a szövegből szoros olvasással történt a metaforikus kifejezések, valamint a megszemélyesítések gyűjtése, majd ezek rögzítésére és rendszerezésére került sor Excel-táblázatban. A megszemélyesítésekkel kapcsolatban a tanulmány az alábbi állásfoglalást teszi: az elemzés a példányok nagy száma miatt a megszemélyesítést elkülöníti a fogalmi metaforáktól, nem elemzi külön metaforacsoportként, bár tény, hogy ezek az ún. ontológiai metafora egyik típusának is tekinthetők.³¹ Külön metaforakategória felvétele helyett a tanulmány a megszemélyesítéseket *az ún. antropomorfizáló jelenségek típusába sorolja*,³² és nem tárgyalja részletesen. Amennyiben ontológiai metaforaként tekintünk a megszemélyesítésekre, akkor az ebbe a kategóriába tartozó metaforikus kifejezések esetében az EMBER: egyes cselekedetei, tulajdonságai, jellemzői jelennek meg forrástartományként. Meg kell említeni, hogy az Alaptörvény szövegében igen nagy számban fordultak elő megszemélyesítések: összesen 227 esetben került sor megszemélyesítések azonosítására. Ez a jellemző nemcsak a jogi szaknyelvben, hanem más szakterülethez tartozó szakszövegekben is

30 Vö. SÓLYOM (2020) i. m.

31 KÖVECSES i. m. 51.

32 MELION, Walter S. – RAMAKERS, Bart A. M.: *Personification: An Introduction*. In: MELION, Walter S. – RAMAKERS, Bart A. M. (eds.): *Personification. Embodying Meaning and Emotion*. Leiden, Brill, 2016, 1–40.; SÓLYOM i. m. 51–54.

megfigyelhető, így például a minőségirányítási szabványokban, ahol a SZERVEZEThez mint céltartományhoz kapcsolódik sok megszemélyesítés.³³ Hasonló módon megfigyelhető, hogy az Alaptörvényben is elsősorban *testületekhez* (Országgyűlés, Kormány, Alkotmánybíróság, Országos Bírói Tanács, Állami Számvevőszék stb.) kapcsolódnak a megszemélyesítések, igei metaforák (pl. *dönt, felhatalmaz, felfüggeszt, köteles, rendeletet alkot*). Hangsúlyozni kell tehát, hogy – mint fentebb is olvasható – nagy mennyiségben jelennek meg megszemélyesítések a szövegben. Megállapítható, hogy ezek nem kizárólag igei metaforák, hanem különféle szófajú kifejezések lehetnek. Az 1. számú diagram ábrázolja az Alaptörvény szövegében feltárt megszemélyesítéseket is számszerűen, hiszen így nyerhető releváns kép a metaforatípusok arányáról forrástartományaik alapján elkülönítve. Az Alaptörvény szövegében jelen lévő megszemélyesítések elemzésére, részletes bemutatására ugyanakkor a jelen tanulmányban nem kerül sor.

Az Alaptörvény szövegének áttekintése során nyert általános tapasztalatként elmondható, hogy a „Nemzeti Hitvallás” és az „Alapvetések” című bevezető részek stílusa fennköltebb, metaforákban bővelkedőbb, mint a későbbi szakaszoké. Például: „(...) Szent István királyunk ezer évvel ezelőtt szilárd alapokra helyezte a magyar államot (...)” (p. 2); „(...) az elmúlt évszázad viharaiban részekre szakadt nemzetünk (...)” (p. 2); „(...) az emberi lét alapja az emberi méltóság (...)” (p. 2).

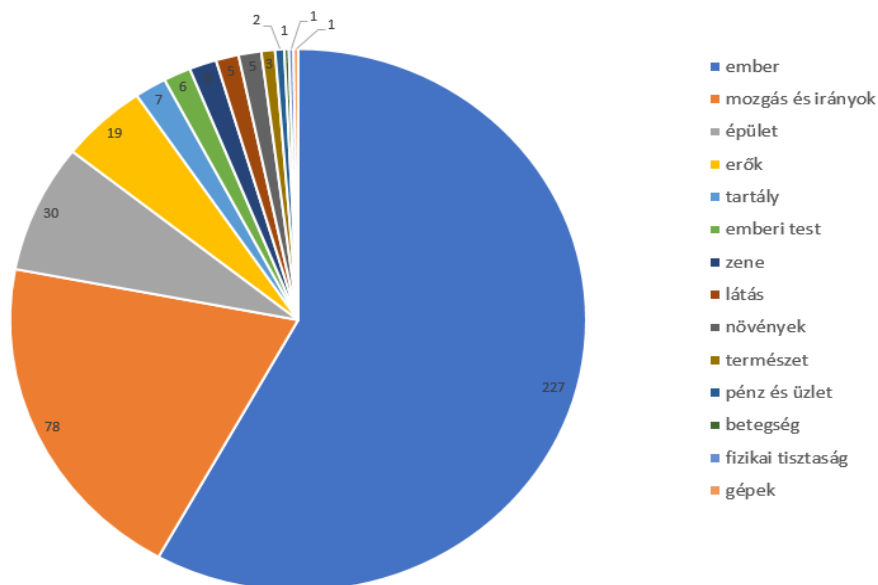
Általánosan megállapítható továbbá, hogy a teljes szöveg metaforái között a Kurtán Zsuzsa által idézett Baker-féle, fentebb részletezett felosztásból³⁴ főként az alábbi típusok találhatók meg: (1) minden diszciplínában megtalálható általános fogalmak; (2) köznyelvi elemek specifikus jelentéssel egy vagy több diszciplínában; (3) általános elemek, amelyeknek korlátozott (szűkített) jelentése van különböző diszciplínákban.

A kutatás során összesen 164 db olyan metaforikus terminus azonosítására került sor az Alaptörvény szövegében, amely a köznyelvihez képest vagy általános jelentésében, vagy specifikusan, vagy korlátozott (általában metonimikusan szűkített) jelentésben szerepel. Elmondható, hogy ezek a szavak, kifejezések jellemzően olyan terminusok, amelyek a köznyelvben is megtalálhatók, de jelentésük, referenciájuk az ottanihoz képest sok esetben specifikusabb vagy szűkebb. A tipikus forrástartományok előfordulási arányát (a hozzájuk köthető metaforikus kifejezések számával jelölve) az 1. számú diagram mutatja be.

33 vö. SÓLYOM i. m. 102–105, 113–118, 124–131.

34 KURTÁN i. m.

Forrástartományok a példák számával

1. számú diagram: az Alaptörvényben szereplő fogalmi metaforák aránya forrástartományaik alapján

6. Fogalmi metaforák és hozzájuk tartozó metaforikus kifejezések Magyarország Alaptörvényében – részletes bemutatás

Az alábbiakban a korpuszban, Magyarország Alaptörvényében található metaforák bemutatására kerül sor. A csoportosítás *a tipikus forrástartományok bemutatásával kezdődik* (a kognitív nyelvészeti hagyománynak megfelelően kiskapitális betűtípussal szedve a fogalmi metaforákat), ezután következik az adott fogalmi körhöz tartozó *terminusok, metaforikus kifejezések bemutatása* a példák száma szerinti csökkenő sorrendben. Az egyes csoportoknál minden esetben sor kerül konkrét példák bemutatására is (kurzív kiemeléssel jelezve bennük a metaforikus terminust), de azokban az esetekben, ahol nagyon nagy a példák száma, a tanulmány nem sorolja fel az összes terminust, amely az adott metaforához tartozik, hanem példákat említ belőlük.

6.1. MOZGÁS ÉS IRÁNYOK

Ezen a fogalmi metaforán összesen 78 db terminus alapul az Alaptörvény szövegében. A metafora forrástartományát ebben az esetben valamilyen mozgás vagy irány adja, amely szó szerinti jelentésében térben történő elmozdulást jelöl. A szaknyelvi használatban ez a jelentés metaforizálódik, sok esetben dinamikussá téve a szöveg stílusát. Ide tartoznak például az alábbi kifejezések: *előmozdítja együttműködésüket egymással és Magyarországgal* (p. 3); *kizárja e jog gyakorlásából* (p. 11); *Az ügyészség (...) elősegíti a jogellenes cselekmények megelőzését* (p. 22).

6.2. ÉPÜLETEK

Ebbe a típusba összesen 30 db terminus tartozik a vizsgált korpuszban. Jól ismert forrástartomány, az ÉPÜLET és annak különféle részei, „tartozékai” adják a metafora forrástartományát. Ide tartoznak például az alábbi kifejezések: *az emberi lét alapja* (p. 2); *támogatásra jogosult* (p. 10); *A bírósági szervezet többszintű.* (p. 21).

6.3. ERŐK

Összesen 19 db terminus képviseli ezt a metaforát, amelynek forrástartományi bemenetét az erődinamikán alapuló szavak, kifejezések adják. Annyiban különbözik ez a típus a fentebb részletezett MOZGÁS ÉS IRÁNYOK alcsoporttól, hogy itt kimondottan erő kifejezésre, gyakran erőszakos módon végrehajtott cselekedetre kerül sor a metaforikus kifejezésekben. Ide tartoznak például az alábbi kifejezések: *részekre szakadt nemzetünk* (p. 2); *terhelik azok a kötelezettségek* (p. 7); *a törvényes rend megdöntésére (...) irányuló* (p. 27).

6.4. TARTÁLY

A TARTÁLY – amely elsősorban metonimikus kifejezések megkonstruálásában játszik szerepet³⁵ – az Alaptörvény szövegében több, összesen 7 db terminus esetében metaforikusan jelent meg, olyan értelemben, hogy kijelölt egy határvonalat, vagy utalt ennek a határvonalnak a fenyegetettségére, kereteire a vonatkozó metaforikus kifejezésekben. Ide tartoztak a következő kifejezések:

35 KÖVECSES–BENCZES 2010: 72

együttélésünk legfontosabb keretei (p. 2); [*Alaptörvényünk*] *Élő keret* (...) (p. 2); *az Alaptörvény értékrendjét sértené* (p. 16).

6.5. EMBERI TEST

Összesen 6 db terminus képviseli ezt a metaforatípust az Alaptörvény szövegében. Ezekben a metaforikus kifejezésekben az EMBERI TEST vagy szó szerint (például egy szótőben) megjelenik, vagy valamely testrész megnevezése olvasható a példák között, de előfordul olyan eset is, amikor az emberi testhez kapcsolódó valamilyen cselekvés manifesztálódik a metaforikus kifejezésben (például *átruház*). Ide tartoznak az alábbi kifejezések: *Szent Koronát, amely megtestesíti Magyarország alkotmányos állami folytonosságát és a nemzet egységét* (p. 2); *alárendelt szervek* (p. 18); *átruházott nemzeti vagyont* (p. 25).

6.6. ZENE

A zene mint forrástartomány – tehát a zenével, prototipikusan az összhangzattannal kapcsolatos kifejezések – összesen 6 db terminus esetében figyelhető meg a korpuszban. A következő kifejezések tartoznak ide: *történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban* (p. 5); *kérheti az Alaptörvénnel való összhang vizsgálatát* (p. 15); *egybehangzóan állapítja meg* (p. 28).

6.7. LÁTÁS

Összesen 5 db terminus található az Alaptörvény szövegében, amelyben a LÁTÁS mint forrástartomány jelenik meg, prototipikusan az *átláthatóság* kifejezés használatával megkonstruálva. Az alábbi kifejezések tartoznak ebbe az alcsoportba a korpuszban: *az átláthatóság biztosításával* (p. 25); *tevékenysége átlátható* (p. 25); *közpénzeket és a nemzeti vagyont az átláthatóság (...) elve szerint kell kezelni* (p. 25).

6.8. NÖVÉNYEK

A NÖVÉNYEK forrástartományként – amelyek esetében a növényi létezővel kapcsolódó szavak és kifejezések, illetve a növény egyes részei jelennek meg – összesen 5 db terminus esetében figyelhetők meg az elemzett szövegben. Ezek a következők: *történeti alkotmányunkban gyökerező önazonosságunk*

(p. 2); *mai szabadságunk az 1956-os forradalmunkból sarjadt ki* (p. 2); *nemzetközi szerződésből eredő kötelezettség* (p. 15).

6.9. TERMÉSZET

A TERMÉSZET mint forrástartomány összesen 3 db terminus esetében jelent meg a korpuszban. Ezekben a metaforikus kifejezésekben különféle természeti jelenségekhez kapcsolódó terminusok figyelhetők meg. A következő kifejezések tartoznak ebbe a csoportba: *az elmúlt évszázad viharai* (p. 2); *A közhatalom forrása a nép.* (p. 3); *források felhasználását* (p. 26).

6.10. PÉNZ ÉS ÜZLET

Összesen 2 db terminus képviseli ezt a fogalmimetafora-típust a szövegben. Ezekben az esetekben az anyagiakhoz, pénzhez és üzlethez kapcsolódó terminusok jelennek meg metaforikusan, az alábbi módon: *osztóznak elődjeik felelősségében* (p. 6); *Az Alkotmánybíróság véleményüket eljárása során beszerzi* (p. 21).

6.11. BETEGSÉG

Erre a metaforatípusra mindössze 1 db példa található a korpuszban: *az áldozatok emlékének ápolására* (p. 6).

6.12. FIZIKAI TISZTASÁG

Szintén 1 db terminus képviseli ezt a forrástartományt a szövegben: *a közélet tisztaságának elve* (p. 25).

6.13. GÉPEK

Ehhez a forrástartományhoz is 1 db terminus tartozik: *működésének valószínűségű feltárását* (p. 6).

7. Összegzés, kitekintés

A tanulmány *a kognitív metaforaelméletet alapul véve* elemezte Magyarország Alaptörvényének metaforáit. Az elemzés során a gyűjtött metaforák csoportosítására a *prototipikus forrástartományok alapján* került sor.

A gyűjtés, valamint a csoportosítás során kimutathatóvá váltak olyan, a hétköznapi nyelvhasználatban is nagy számban jelen lévő metaforatípusok, amelyek közül sok megtalálható ugyan a hétköznapi és a művészi (írói, költői) nyelvhasználatban is, ugyanakkor elmondható róluk, hogy a jogi szaknyelvben is *fontos jelentésszervező szerepet töltenek be*. Ezek a metaforák, illetve a hozzájuk kapcsolódó metaforikus kifejezések vagy eredeti, vagy módosult jelentésükben szerepelnek az Alaptörvény szövegében, ahol jól funkcionálnak és koherens egészévé szervezik a szöveget.

A kutatás hipotézise ilyen módon beigazolódott: nagy számban jelennek meg Magyarország Alaptörvényének szövegében is fogalmi metaforák, illetve ezekhez a metaforákhoz kapcsolódó metaforikus kifejezések. Mivel ezek a metaforikus kifejezések gyakran visszatérnek a szövegben, elmondható róluk, hogy – hasonlóan a hétköznapi vagy a művészi nyelvhasználathoz – a jogi szakszövegben is segíthetik a megértést, mivel jellegzetesek és képszerűek. Elmondható továbbá, hogy kimutathatóvá váltak olyan *prototipikus forrástartományok*, amelyekhez kapcsolódó metaforikus kifejezések kiemelkedően nagy számban fordultak elő a szövegben. Ezek a forrástartományok a következők voltak: MOZGÁS ÉS IRÁNYOK, ÉPÜLET, ERŐK. Nem szabad megfeledkezni továbbá *a megszemélyesítések nagy számáról* sem: ezeknek az esetében az EMBER jelent meg forrástartományként. A tanulmány nem elemezte ezeket a kifejezéseket a fogalmi metaforák között, hanem – antropomorfizáló típusként – külön csoportnak tekinti ezt a jelenséget, amelyet a jövőben célszerű részletesen megvizsgálni, különös tekintettel arra a jelenségre, amikor a visszatérő, prototipikus, illetve kimondottan egy-egy törvény szövegében szereplő, metonimikusan, egyes szám harmadik személyben megjelenített embercsoportokhoz (például: *Bíróság, Kormány, Országgyűlés*) kapcsolódnak ezek a megszemélyesítések.

A jelen kutatás eredményei részben *kijelölik a jövőbeli teendőket, lehetőségeket is*: célszerű további magyar nyelvű jogi szakszövegek (elsősorban törvények) metaforáit összegyűjteni, tanulmányozni, különös tekintettel a prototipikusan megjelenő metaforatípusokra (forrástartományaik alapján csoportosítva őket) és a hozzájuk kapcsolódó metaforikus kifejezésekre. Ezek előfordulási aránya, valamint fajtáik ilyen módon *összehasonlíthatóvá válnak* a különböző tartalmú és célú törvények szövegeiben.